

A NAGYKUNSÁGI PARTIKULÁK, MINT ALSÓBB ISKOLÁK SZEREPE A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM OKTATÁSI RENDSZERÉBEN 1750-TŐL 1850-IG

*Éliás János*¹

Összefoglaló:

A jelen tanulmány azokat a Debreceni Református Kollégium törvényeinek aláírt diákokat vizsgálja 1750 és 1850 között, akik az alsóbb iskolájukat (vagy iskoláikat) a Nagykunságban, azaz Karcagon, Kisújszálláson, Kunmadarason, Kunhegyesen vagy Túrkeven végezték. A téma kutatását indokolja a földrajzi közelség, illetve a Debreceni Kollégium nagyfokú befolyása a vizsgált partikulák oktatásába. A Nagykunságban alsóbb iskolát elvégző diákok névsora és adatai eddig feldolgozatlanok, így érdemesek a további kutatások. A kutatás főként debreceni kollégiumi, illetve a helyi anyakönyveken alapszik, amelyekből kigyűjtve a 267 releváns diákot, azok adatai egy 17 elemű táblázatban kerültek rendszerezésre. A kutatás során e táblázat volt a számadatok és az ábrák alapja is.

Kulcsszavak: Nagykunság, debreceni diákok, Debreceni Református Kollégium, kora újkori oktatás, református iskolatörténet

Abstract:

This paper's aim is to demonstrate the presence of students in the Calvinist College of Debrecen who absolved their lower school(s) in Cumania Maior from 1750 to 1850. The five towns of this region are the following: Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras, Kunhegyes and Túrkeve. The reason why this aspect has been researched is the geographical proximity and influence of Debrecen, as the College controlled the mentioned towns' education. These Cumanian students were never researched before, so further research is necessary and worthy. The paper introduces the presence of Cumania Maior's five lower schools in the education sys-

¹ A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíjasa.

tem, centered in Debrecen, and the students' frequency, etc. The research is based on the matriculas of the College. The data from 267 students of the time was put into a 17-column table, creating the base of the research.

Keywords: Cumania Maior, students, Calvinist College of Debrecen, Pre-Modern Age, reformed education history

Bevezetés, történeti áttekintés

A Debreceni Református Kollégium környező városokba kihelyezett partikulái igen fontos szerepet tölthettek be a kora újkori magyar oktatás- és művelődéstörténetben. Ez különösen 1660 után, az addig a kelet-magyarországi református oktatásban fontos szerepet játszó Nagyvárad török kézre kerülését követően volt igaz, amely után az ottani iskola Debrecenbe menekült. Ezzel elkezdődött a Debreceni Kollégium gyors fejlődése, terjeszkedése, melynek legszemléletesebb bizonyítékai a partikulák létrejötte. A jelen kutatás során vizsgált nagykunsági fiókéntézményeket a 17–18. század fordulóján, a török kiűzése után alapították a helyi egyházközségek, ez azonban nem azt jelentette, hogy a partikulák teljesen zavartalanul működtek volna. Ahogy Debreceni Ember Pál leírja egyháztörténetében, a Nagykunság ki volt szolgáltatva a sorozatos tártár és szerb betöréseknek, ennek megfelelően „*egyházaik nagyobbrészt elpusztultak, vagy siralmas szétszórtságban élnek*”.² Az általa megörökített adatok az ő 1710-es halála előtti állapotot tükrözik, ennek megfelelően a műben Kisújszállás még elpusztult helyként szerepel,³ csak 1717-ben népesül be újra a település.⁴

A Nagykunság 18. század eleji története összhangban áll a területen létrejött partikulák kialakulásával. Bár Bajkó Mátyás szerint Karcagon 1676-ban indult el az oktatás, amikor a helyi egyházközség először kért bizonyíthatóan rectort a Debreceni Kollégiumtól,⁵ az iskola anyakönyvében, a *Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis*-ben⁶ a rectorok

² Debreceni Ember Pál (2009): *A magyarországi és erdélyi református egyház története.* (Ford. Botos Péter.) A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei kiadása, Sárospatak. 460.

³ Uo. 461.

⁴ Kiss Géza (1959): *Kisújszállás története a 18. század végéig.* A Damjanich János Múzeum kiadása, Szolnok. 11.

⁵ Bajkó Mátyás (1976): A karcagi középfokú (gimnáziumi) oktatás története. In: *A karcagi Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola jubileumi évkönyve.* (Szerk. Szalai Istvánné.) A Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola kiadása, Karcag. 20.

⁶ A könyv címodalán a teljes szöveg így szerepel: *Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis Quem fieri voluit. et ex G. G. D. D. Primorum Oppidi munificentia procuravit Franciscus V. Biri p.t. Scholae Rector m. p. Anno repar. per Christum Saluti MDCCLXIV. tertia Non. Novemb.* (Továbbiakban: *Liber Scholae*) Az 1764. november 3-án elkezdett,

névsora csak 1722-től kezdve válik rendszeressé.⁷ Kisújszálláson 1717-ben, egy *Musnai Mózes* nevű lévita szolgálatával veszi kezdetét a rendszeres oktatás a város benépesülését követően,⁸ Kunmadarason 1711-ben már van egy lévita, 1711–12-ben pedig Kunhegyesre és Túrkevére is ordinálnak prédikátort.⁹ A fenti adatokból tehát kiderül, hogy a Nagy-kunság többszörös idegen támadások és a Rákóczi-szabadságharc által sújtott területként csak az 1710-es évekre tudott helyreállni, ezt követően indult be ezeken a településeken a református iskolák működtetése is.

A jelen kutatás fókuszában a történelmi Nagykunságnak a debreceni anyaiskolához tartozó öt fiókéntézménye: Karcag, Kisújszállás, Madaras, Kunhegyes, illetve Túrkeve partikulája állnak. Ebben a tanulmányban az alsóbb iskolájukat az említett településeken elvégző, majd a Debreceni Református Kollégium törvényeinek aláírt diákokat ismertetem az anyaiskolai matriculákban tett bejegyzéseik alapján, a következőkben meghatározott szempontok szerint.

Kérdésfelvetés, a kutatás célja

A Debreceni Református Kollégium partikularendszerét korábban már több kutató is feldolgozta, melyek közül a legismertebbek Barcsa János: *A Debreceni Kollégium és partikulái* (Debrecen, 1905), illetve Dankó Imre: *A Kollégium partikularendszere* (In: A Debreceni Református Kollégium története. Debrecen, 1988), ezen kívül *Rácz István* a Debreceni Református Kollégium statisztikai kimutatásával foglalkozó munkái is némi betekintést nyújthatnak a Kollégium partikularendszerébe. Ezek azonban általános, átfogó tanulmányok, melyek nem merítik ki részleteiben a nagykun régió szerepét a kora újkori iskolaszervezetben. Ennek megfelelően a kutatásom elején azt a két kérdést vetettem fel, hogy a Nagy-kunság, mint a török által nagymértékben sújtott terület, hogyan vett részt a Debreceni Református Kollégium partikuláris rendszerében, illetve hogy az alsóbb iskolájukat elvégző diákokra milyen hatást fejtett ki a Debreceni Kollégium oktatási rendszere, milyen képzést adott nekik, és milyen hivatást választottak későbbi életükben.

Hipotéziseimet is ezek fényében fogalmaztam meg: a nagykunsági partikulák, azaz Karcag, Kisújszállás, Madaras, Kunhegyes és Túrke-

a XX. században elveszett eredeti dokumentum fotómásolata a Györfly István Katolikus Általános Iskola könyvtárában található meg.

⁷ Liber Scholae fol. 3.

⁸ Series Rectorum Scholae Kisújszállásiensis. In: *Kisújszállási Református Egyház Kereszteltek, házassultak, halottak anyakönyve (1728–1798)*. fol. 3.

⁹ Györfly István (1984): *Nagykunsági krónika*. A Györfly István Nagykun Múzeum kiadása, Karcag. 77.

ve egyfajta *tehermentesítő tanítási egység* szerepet töltöttek be a Debreceni Református Kollégium vérkeringésében, mivel a központi iskola egyszerűen nem lett volna képes befogadni ennyi diákot. Ezenkívül feltevésem volt még, hogy a *Debreceni Református Kollégium képzett értelmiségieket nevelt a nagykun partikulistákból*, ami folytatódhatott akár akadémiai színvonalon is.

Kutatásom célja bemutatni a történelmi Nagykunság öt vizsgált településén alsóbb iskolát elvégző, a debreceni Kollégium anyakönyvébe beiratkozó diákságot a rendelkezésre álló, 1750-től 1850-ig terjedő levéltári és könyvtári források, más kiegészítő jegyzékek, korabeli leírások, munkák segítségével. A kutatás – annak végeredményeként – egy statisztikai áttekintést kíván nyújtani a vizsgált diákokról gyűjtött adatokból, és igyekszik számszerű adatokkal, diagramokkal, táblázatokkal alátámasztani vagy cáfolni a kutatás elején megfogalmazott hipotéziseket.

A kutatás módszere, a felhasznált anyagok

A kutatás legnagyobb hányadát levéltári és adattári gyűjtés teszi ki. Ezek közül a legfőbb primer források a *Catalogus Omnium Civium illustri Collegii Reformatorum Debrecinensis 1588–1815*,¹⁰ a *Catalogus omnium Scholae Debrecinae Civium legibus ejusdem ab Anno Dni 1588 subscriptorum*,¹¹ illetve a *Series Studiosorum Coll. Debr. 1792–1824*,¹² melyeket a Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár őriz. Az ezekben fellelhető adatokból állítottam össze a listát, mely tartalmazza az alsóbb iskolát a nagykun partikulák valamelyikében elvégző 267 diák névsorát. Az adatbázis összeállításakor ugyanakkor nagymértékben támaszkodtam az *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában* (Debrecen, 2013 [Szerk. Szabadi István]) két kötetére, melyek az eredeti dokumentumokban szereplő diáknévsort a teljesség igényével közlik, és további információkkal pontosítják a Kollégium törvényeinek subscribáló diákok adatait. A fentebb felsorolt forrásokhoz kiegészítés gyanánt felhasználtam még a Bakóczi János által vezetett és korabeli kiadványokból származó információkkal kiegészített adattári gyűjteményt,¹³ valamint Demjén János adattárát is,¹⁴ melyek elsősorban a rectori és praepetori hivatalvállalások vizsgálatához szolgáltak segítségül.

A 267 diák adatainak rendszerezése során törekedtem a teljességre. Az így kapott adattár a felhasznált dokumentumok alapján tartalmaz min-

¹⁰ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TtREL) II. 1. e. 1. k.

¹¹ TtREL II. 1. e. 2. k.

¹² TtREL II. 1. e. 3. k.

¹³ Bakóczi János: Főiskolai növendékek névsora. TtREL II. 28. a. 1–3. k.

¹⁴ Demjén János: Kollégium diákjai és professzorai [jav. Bakóczi János]. TtREL II. 28. e.

den Kollégiumba beiratkozó, az alsóbb iskolát a Nagykunságban elvégző diákat, ennek ellenére azonban felmerülhetnek bizonyos emberi tévedésből eredeztethető hiányosságok, illetve pontatlanságok, legyen szó akár anyakönyvi, akár kutatói figyelmetlenségről. A különböző forrásokból gyűjtött adatokat egy 17 szempontú Excel táblázatba téve rendeztem, amelynek oszlopai a következőket tartalmazzák: a beiratkozás dátumát, a diák nevét, származási helyét, az alsóbb szintű iskola (iskolák) elvégzésének helyét, a diák vallását, nemzetiségét, (ahol feltüntették) a diák életkorát, a rectori, praeceptor, lelkészi szolgálat helyét, (ha van) az akadémiajárást, a tógátusként való beiratkozást, a diák visszatérését, azaz tanulmányának folytatását (redux diákok), az osztályát beiratkozásakor, apja vagy gyámja nevét és foglalkozását, illetve végül az egyéb más adatokat, amelyeket feltüntettek az anyakönyvben (pl. későbbi hivatás).

Az adatgyűjtést és azok rendszerezését a statisztikai táblázatok létrehozása követte a már meglévő szempontsor alapján, az itt rendszerezett táblázatokban településekre lebontva vizsgáltam meg az egyes partikulák szerinti megoszlást. Ezekből az adatokból készítettem a kimutatásaimat, illetve a szemléltető diagramokat is, melyekből levontam a szükséges következtetéseket, és értékeltem a feltett két hipotézist.

A nagykunsági alsóbb iskolák diákjainak vizsgálata

Ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk a Nagykun Kerület partikuláinak diákjairól, előbb az egész régiót egy egységnek kell tekintenünk, hiszen ahogyan a történeti áttekintésben utaltam rá Ember Pál szavaival, az öt vizsgált településnek együtt alakult a történelme, illetve közel azonos módon is fejlődtek. Ezenkívül nem hanyagolható el az a tény sem, hogy egy adott iskolához kötődő diáknak könnyen lehet, hogy van köze egy másik nagykun partikulához is (pl. tanítói állás, házasság, származási hely stb.). A tanulmányban az öt vizsgált fiókinézményből a debreceni anyaiskolába iratkozókat vizsgálom a fentebb leírt szempontsor szerint, amelyek elemeit két nagy egységre bontottam: az egész Kollégiumra vonatkoztatott statisztika bemutatása, illetve az öt partikula adatainak vizsgálata. Így minden alfejezet két összehasonlító résszel rendelkezik.

A következőkben a Nagykun Kerületben található partikulák általános jellemzésével mutatom be az ide kapcsolódó alapvető fogalmakat, amelyek ismerete elengedhetetlen a statisztikai adatok megértéséhez. Ennek során kitérek a régió szerepére a Debreceni Kollégium partikula-rendszerében az arra vonatkozó számadatokkal, továbbá az egyes fiókinézmények működésére is.

A nagykun partikulák és azok diákságának általános jellemzése

A debreceni anyakönyvekben és a felhasznált adattárakban 1750-től 1850-ig 15 771 subscriptio,¹⁵ azaz a kollégiumi törvényeknek aláírt diák neve olvasható.¹⁶ Ebből a 267 vizsgált beiratkozó valamelyik nagykunsági partikulában végezte el az alsóbb iskoláját, mely azt jelenti, hogy az összes subscribált 1,69%-át teszik ki a tanulmányban vizsgált diákok.

Ahhoz, hogy érthetőbbé váljanak a továbbiakban szemléltetett statisztikai adatok, azok bemutatása előtt érdemes röviden szót ejteni a tárgyalt partikulák és a partikuláris iskolarendszer működéséről.

Karcag, Kisújszállás, Madaras, Kunhegyes és Túrkeve túlnyomórészt mind református települések a korszakban, ami főként a protestáns hitterítők eredményes munkájának és Debrecen közelségének tudható be. Az öt település közül Mészáros István munkája és a beiratkozók alsóbb iskola szerinti megoszlása alapján csak Karcagon és Kisújszálláson volt középszintű oktatás, ennek megfelelően a Nagykunságban a két említett település szolgáltatta a legtöbb Debrecenben továbbtanuló diákot.¹⁷ Ezekben a partikulákban néhány év kihagyással működtették mind a nyolc classist, azaz a *collectorok*, *lectorok*, *declinisták*, *conjugisták*, *etymologisták*, *syntaxisták*, *poeták* és *logicusok* osztályait.¹⁸

A partikulák tanulmányi rendjét és szellemi életét minden esetben a Debreceni Református Kollégium határozta meg. Az anyaiskola és a hozzá tartozó partikulák között volt egy hármas kapcsolat, mely a Kollégiumhoz való tartozást hivatott kifejezni. Az első, hogy a partikula a tanejét (rektorok, praeceptorok) mindig az anyaiskolától kapta. A másik, hogy a tananyag és a tanítási módszer minden partikulában meg kellett hogy egyezzen az anyaiskola tananyagával és módszertanával. A harmadik kapocs az előbbihez szorosan kapcsolódik: a középszinten legjobban teljesítők továbbtanulhattak a Kollégiumban, az aláírásukkal folytathatták a tanulmányaikat.¹⁹

Egy iskola vezetésére vagy az adott település egyházközsége kért, vagy a debreceni Kollégium küldött egy arra kijelölt rectort. Ezek az anyaisko-

¹⁵ A számadat forrása: Szabadi István (Szerk.): (2013): *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában I–II*. A Tiszántúli Református Egyházkerület kiadása, Debrecen. (Továbbiakban: *Intézménytörténeti források*.)

¹⁶ A beiratkozók teljes létszáma (1588–1850) 22 457, amely esetén a százalékarány 1,19%-ra módosul.

¹⁷ Mészáros István (1988): *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 198, 205.

¹⁸ Barcsa János (1905): *A Debreceni Kollégium és partikulái*. A Debreczen Sz. Kir. Város Könyvnyomda-Vállalata kiadása, Debrecen. 13.

¹⁹ Dankó Imre (1988): A Kollégium partikularendszere. In: *A Debreceni Református Kollégium története*. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya kiadása, Debrecen. 776.

lai tanulmányukat általában befejező diákok két okból vállalták a 2-3 év szolgálati idejű hivatalt: vagy azért, hogy megkeressék a pénzt a külföldi egyetemjárásuk finanszírozásához, vagy hogy egy adott városban kiismerjék magukat, annak reményében, hogy később ott vállaljanak prédikátori állást.²⁰ A rector a praeceptorokkal, azaz a segédtanítókkal együtt vitt egy partikulát. Utóbbiak ugyanolyan diákok voltak, mint társaik, de kiváló szorgalmuk miatt kiválasztották őket az oskolamester segítségével, ugyancsak némi fizetség fejében. Ez kettős haszonnal bírt: a rectort tehermentesítette, a praeceptorok esetében pedig érvényesült a tanítva tanulás elve (*docendi discimus*), miszerint a kisebb diákokat oktatva átismételte a korábbi anyagokat, ezzel párhuzamosan a praeceptor a rectortól sajátíthatta el az új ismereteket.²¹ A partikulák pedig főleg a Kollégiumnak kedvező célt szolgáltak: a tógátus deákoknak 2-3 évre munkát és fizetséget biztosított, valamint a már fentebb említett *hármaskapcsolat* értelmében gondoskodott az anyaiskola utánpótlásáról.²² A következőkben a Nagykunság öt partikulája által biztosított utánpótlást vizsgálja meg a tanulmány a Kollégium törvényeinek aláírt 267 diák összesített anyakönyvi adatai alapján.

A beiratkozások időszaki megoszlása 1750 és 1850 között

A nagykunsági partikulákból a Kollégiumba beiratkoztak évenkénti gyakoriságának jellemzésekor az adatok alapján három részre bonthatjuk a vizsgált száz évet. A diagramon (1. ábra) ugyanis van egy szemmel látható visszaesés a századforduló után: 1750 és 1806 között az évenként beiratkozott diákok átlagos száma 3,00, 1807 és 1825 között ez a középtértek visszaesik 0,37-re, majd 1826 és 1850 között ismét évi átlag 3,56 diák iratkozott be a Debreceni Kollégiumba a nagykunsági partikulák valamelyikéből. A százalékos megoszlás pedig megmutatja, hogy a három időszak közül melyikben érkezett a legtöbb vizsgált diák a Kollégiumba: 1807 előtt iratkozott be az összes subscribált 64%-a, 1807-től 1825-ig a vizsgált diákok 3%-a, 1826-tól pedig a nagykunsági iskolát elvégzettek 33%-a írt alá a Kollégium törvényeinek. Az említett visszaesés minden bizonnyal a napóleoni háborúkkal magyarázható, mivel a Jászkun Kerület ekkor összesen 3677 katonát és 3024 lovat állított ki a had-

²⁰ Uo. 776–777.

²¹ Rácz István (1997): *Debreceni deákok*. A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár kiadása, Debrecen. 15.

²² Győri L. János (2008): *„Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világosító lámpása”*. *A Debreceni Református Kollégium története*. A Tiszántúli Református Egyházkerület kiadása, Debrecen. 78.

sereg utánpótlására,²³ és ekkor a hadkötelesek közé tartozott az éppen a Debrecenbe készülő nagykunsági diákság is. A pestis- és kolerajárványok miatti Rácz István által megfigyelt létszámbeli visszaesés 1709-ben, 1739-ben és 1831-ben a nagykunsági partikulákból érkezők számában nem mutatott csökkenést.²⁴

A diagram és az átlagadatok némileg ellentmondanak Rácz egész Kollégiumra vonatkoztatott statisztikájának. Eszerint a kollégiumi törvényeknek aláíró diákokra a töretlenül növekvő tendencia jellemző, ami az évenként beiratkozottakat illeti: 1750-től 1800-ig évi 57–125 fő subscribált évente, ez 1801-től 1850-ig megemelkedett cca. 95–188 főre.²⁵ Az 1750–1850-ig terjedő időszakból azonban kiemelkedik hét év, amikor kiugróan magas, 7, vagy afölötti számban iratkoztak be a nagykun partikulákból (zárójelben a diákok száma): 1777 (10), 1779 (7), 1781 (9), 1782 (8), 1833 (8), 1839 (9) és 1843 (10).

1. ábra. A nagykunsági partikulában végzett diákok időszaki megoszlása 1750-től 1850-ig

Forrás: Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczi, Demjén adattára alapján.

A 267 vizsgált diák közül 129 a karcagi partikulában végezte el az alsóbb tanulmányait. Ez az összes diák 48,3%-a, azaz több mint a fele ebből a fiókintézményből folytatta tovább tanulmányait Debrecenben. A magas számú beiratkozó azzal magyarázható, hogy az öt vizsgált partikulából Karcag az egyik, amelyik a vizsgált időszakban rendelkezett középszintű oktatást ellátó fiókintézménnyel. Az első, igazoltan a karcagi

²³ Elek György (2008): *Város történet ötvenkét tételben. Karcag város története 1506–1950 között*. A Karcagi Nyomda Kft. kiadása, Karcag. 82.

²⁴ Rácz István (1995): *Az ország iskolája. A Debreceni Református Kollégium gazdasági erőforrásai*. A Debreceni Református Kollégium kiadása, Debrecen. 29.

²⁵ Rácz: i. m. (1997): 26–27.

iskolából jövő vizsgált diák az 1756. április 29-én beiratkozott, körmen-di származású Borsos János.²⁶

A második legtöbb beiratkozót adó partikula Kisújszállás, ahonnan 95 diák, azaz a vizsgáltak 35,6%-a írt alá a kollégiumi törvényeknek. Itt a magas számú beiratkozó szintén abból az okból fakad, hogy Kisújszállás volt a másik fiókintézmény, melyben középszintű oktatás folyt ebben az időszakban. A kisújszállási partikulából Debrecenben tovább tanuló első diák az 1750. április 23-án beiratkozott Püspöki Dániel,²⁷ akinek származási helye szintén Kisújszállás.

A madarasi, kunhegyesi és túrkevei partikulák esetében az adja az érdekességet, hogy Mészáros István szerint ezekben a helységekben nem voltak közép-, hanem csak az alapfokú oktatást ellátó intézmények. Ennek ellenére néhány vizsgált diák neve mellett – bár a karcagi és kisújszállási partikulákhoz képest igen csekély – megtalálhatóak e nagykun települések nevei is. Lehetséges, hogy a középszintű oktatás kezdeti csíráit fedezhetjük fel ezen partikulák esetén, melyre az anyakönyvek a bizonyítékok? A kutatás e stádiumában további munkát igényel ennek direkt bizonyítása és kijelentése.

A madarasi partikulából 11 diák iratkozott be, amely a teljes létszám 4,1%-a. A partikulák közül Madaraszról iratkozott be a legkésőbb diák, elsőként innen a csengeri származású Erdélyi Veress Ferenc subscribált, aki 1782. április 25-én írt alá a kollégiumi törvényeknek.²⁸

A kunhegyesi fiókintézményből 17 diák érkezett a Kollégiumba középszintű tanulmányaik befejezése után, amely az összes beiratkozó 6,4%-a. Az első Kunhegyesen végzett diák, a kocsi származású Takáts István 1772. május 1-jén iratkozott be.²⁹

A túrkevei partikulisták közül 15-en írtak alá a Kollégium törvényeinek, amely a vizsgált diákok 5,6%-a. Legelsőként 1754. április 24-én iratkozott be, a túrkevei iskola elvégzése után, a tétsői származású Bényei József.³⁰

Az alábbi diagram szemléletes példa lehet, hogyan aránylik egymáshoz az egyes partikulákból érkező diákok száma, amelyből az is kirajzolódik, hogy mely fiókintézmények voltak a térség legjelentősebb iskolái (2. diagram).

²⁶ *Intézménytörténeti források.* 464.

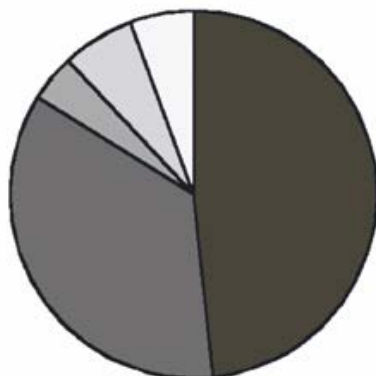
²⁷ Uo. 450.

²⁸ Uo. 649.

²⁹ Uo. 556.

³⁰ Uo. 459.

2. diagram. Az egyes partikulákból érkező subscribáltak egymáshoz való aránya

■ Karcag ■ Kisújszállás ■ Kunmadaras □ Kunhegyes □ Túrkeve

Forrás: Saját szerkesztés az *Intézménytörténeti források [2013]* és Bakóczy, Demjén adattára alapján.

Érdekes adat lehet még a Kollégiumba való beiratkozás időszaka is. A tanév rendje a következőképpen épült fel: két félévre osztották, egy téli-re és egy nyárirra. Előbbi Szent György (április 24.), utóbbi pedig Szent Márton napja környékén (november 11.) fejeződött be egy-egy félévet lezáró vizsgával. Nagyobb szüneteket a főbb egyházi ünnepek esetén (karácsony, húsvét, pünkösd) kaptak a diákok, ezenkívül aratási és szüreti vakációban is részesültek.³¹ A Kollégiumba való beiratkozások is az említett vizsgák előtt vagy után zajlottak le, a nagykun alsóbb iskolát elvégzők a nyári félévben április 18. és május 12. között, míg a téli félévben október 31. és november 10. között subscribáltak. E tekintetben csak 28 diákról nem áll rendelkezésre adat, a vizsgáltak 89,5%-ának ismert a beiratkozás féléve (3. táblázat). A statisztikában tisztán látszik, hogy a legtöbben a nyári szemeszterben subscribáltak, azaz az összes vizsgált diák 62,9%-a. Ez főként a vizsgált települések agrárprofiljával magyarázható: a tavaszi vetést követően történhetett a beiratkozásuk. A megfigyelt nyári többség az egyes partikuláknál is megfigyelhető, kivéve Kisújszállásnál, ahol a télen beiratkozók eggyel többen vannak, mint a nyáron subscribált társaik.

3. táblázat. *A vizsgált diákok beiratkozásának időszaki megoszlása*

	Karcag	Kisújszállás	Kunmadaras	Kunhegyes	Túrkeve	Össze- sen
Téli félév	24	38	3	2	4	71
Nyári félév	103	37	8	13	7	168
N. a.	2	20	0	2	4	28
Összesen	129	95	11	17	15	267

Forrás: *Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczy, Demjén adattára alapján.*

Származási hely

A nagykunsági partikulákban a korabeli Magyar Királyság szinte bármely területéről érkeztek diákok, hogy alsóbb iskoláikat ott elvégezhessék. Az itt tanulók minden bizonnyal nem célzottan a Nagykunságba érkeztek először. A debreceni iskola – a rendkívül nagy létszám miatt – meglehetősen leterhelt lett volna, ha minden beiratkozó ott végezte volna el alsóbb iskoláit is. Az egyes diákokat tehát valószínűleg kiküldték a partikulákba, ezzel tehermentesítve a debreceni iskolát, mivel annak tanerői és intézményi kiterjedtsége ezt nem tehetné volna lehetővé. Az alsóbb iskolák elvégzésének helye szerint érvényesült a Rácz István által is hangsúlyozott ún. gyűrű-elmélet, ami szerint a Debreceni Kollégium közvetlen környezetében lévő partikulákból érkeztek ide a legtöbben, főként a Tiszántúlról. A legjellemzőbb fiókintézmények tehát, ahonnan az anyaiskola kapta a beiratkozóit, Bihar, Szabolcs, Szatmár és Békés megyében, valamint a két szabad kerületben, a Hajdú- és *Hármaskerületben* (Jászság, Kiskunság, *Nagykunság*) működtek.³² Éppen ezért kifejezetten sokszínű volt a nagykunsági fiókintézményekben végzetek származási helye, amelyet a térkép is megmutat (*4. ábra*). Az egyes partikuláknál a települések alfabetikus felsorolásában, ahonnan egynél több diák érkezett, annak száma a helység után zárójelben olvasható.

A *karcagi* partikula esetén a következő településekről érkeztek ide: Álmosd, Bacon, Balatonfüred, Balatonkajár, Balmazújváros, Berekbőszörmény, Berettyóújfalu, Csajág, Császárszeg, Csege, *Csenger* (2), Csögle, Dámos, *Debrecen* (4), Derecske, Diószeg, *Diószeg* (2), Dombrád, Fülöp-szállás, *Füzesgyarmat* (3), Gáborján, Hadház, Hegyközújlak, Hegyköz-

³² Rácz: i. m. (1995): 54–55.

szentimre, Hosszúpályi, Kaba, *Karcag* (28), Királydaróc, *Kisújszállás* (2), *Komárom* (2), Kosd, Költse, Körmend, Körtvélyes, Kraszna, Kiskunhalas, *Kunhegyes* (3), Kunszentmiklós, Losonc, Matolcs, Megyerics, Mezőpetri, Mezőterem, Mezőtúr, Micske, Mihályd, Mikepércs, Miskolc, Musaj, Nádudvar, Nagybánya, Nagykőrös, Nagyrév, Nagyszántó, Nemesoltsa, Neszmély, Ökörítő, Ór, Patacs, Pér, Poroszló, *Püspökladány* (2), *Sárkeresztes* (2), Sas, Seremlye, Somlyó, Szendrő, Szentgál, Szentkirályszabadja, Szentmihály, Szentpéterszeg, Széplak, *Szikszó* (3), Szodora, Szokolya, Tata, Mezőtelegd, *Tiszabecs* (2), Tiszaföldvár, Tiszafüred, Tiszaszentimre, Tótvázsony, Udvari, Váralja, Vécse, Vilonya.

A *kisújszállási* partikulából a következő településekről érkező diákok folytatták tanulmányaikat az anyaiskolában: Ábrány, Békés, Bojt, Csenger, Csomaköz, Csögle, Domahida, Fegyvernek, Füzesgyarmat, Gencs, Gyoma, Gyüre, Hatvan, Hodász, Jáka, *Kisújszállás* (38), Kolosnéma, *Körtvélyes* (2), *Kunhegyes* (4), Kunszentmiklós, Leclsmér, Lompért, *Madaras* (3), *Margitta* (2), Mezőtúr, Micske, Miskolc, Nagyléta, Neszmély, *Öcsöd* (2), Nagyréde, Reste, Sály, Szatmárnémeti, *Szeghalom* (2), *Szentes* (2), Szovát, Tata, Mezőtelegd, *Tiszafüred* (2), *Tiszaroff* (2), Tótvázsony, *Törökszentmiklós* (2), *Túrkeve* (2).

A *madarasi* fiókéntzményben a következő településekről származóak végezték a középszintű iskolát: Ágó, Csenger (3), Debrecen, Diószeg, Kömlőd, Madaras (3), Magosliget.

A *kunhegyesi* partikulában az alábbi városokból származóak tanultak a debreceni tanulmányaik előtt: Cece, Debrecen, Újfehértó, Füzesgyarmat, Görzsöny, Hadház, Karcag, Kisigmánd, Kocs, Komárom, Nagykorpád, Nagyrábé, Szatmárnémeti, Tiszalök, Berettyóújfalú, Uszka, Vári.

A *túrkevei* iskolába a következő településekről érkeztek: Aranyos, Élesd, Kispéc, Musaj, *Szatmárnémeti* (2), Tétső, *Túrkeve* (8).

Nemzetiség és vallás

A vizsgált 267 diák vallási és etnikai összetétele hozzávetőlegesen megegyezik az egész kollégiumi diákságéval. Az anyaiskola ugyanis, bár a *református* vallás volt a fő irány, más vallásúakat és nemzetiségűeket is fogadott a tanulmányok elvégzésére. Ennek megfelelően elenyésző mértékben, de a matriculákban a következő vallásokkal találkozhatunk még: *evangélikus, római katolikus, zsidó, ortodox*. A nemzetiség esetében is a *magyar* származásúak vannak jelen a legnagyobb mértékben, de a Magyar Királyság fő nemzetiségi csoportjai is képviseltették magukat alkalman-

ként a Kollégiumban: a bejegyzések között találhatunk *rác* (szerb), *bohemicus* (cseh), később pedig felvidéki szlovák és német beiratkozókat is.³³

A vizsgált diákok mindegyike *magyar* nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallotta magát a beiratkozásakor, a vallásuk bemondásakor viszont már nem volt egységes mind a 267 subscriált. Ez a 18. században zajló ún. *görög népvándorlással*³⁴ *magyarázható, amikor nagyobb számban érkeztek ortodox vallású balkáni kereskedők a Magyar Királyság területére az oszmán-török elnyomás elől,*³⁵ *ami megjelenik a Nagykun Kerület népességösszetételében is. Tekintve a nagykun partikulákból továbbtanulók vallási megoszlását, a diákok 99,3%-a református, 0,7%-a pedig ortodox vallású volt (G.R.N.U., azaz Graeci ritus non unitus = nem egyesült görög szertartású). Éppen ezért feltételezhetjük, hogy ez a 0,7%, azaz két diák mégsem magyar származású, ami azonban ellentétben áll azzal, ami az anyakönyvekben szerepel. A két diák egy testvérpár, Mihálovits János³⁶ és Mihálovits József,³⁷ akik mindketten *kisújszállási* származásúak, és a *kisújszállási* partikulából tanultak tovább az anyaiskolában a 19. század első felében.³⁸ A rác eredetüket támasztja alá vallásukon kívül a vezetéknevük, illetve az atyjuk foglalkozása is: Mihálovics István *kereskedőként* szerepel a matriculában. Az, hogy ennek ellenére mégis magyar nemzetiségűként szerepelnek az anyakönyvekben, a balkáni kereskedők 1800-as évek közepére bekövetkezett teljes asszimilációjával magyarázható.³⁹*

Életkorbeli megoszlás

Az életkorbeli megoszlás esetén sajnos nem minden diákról van adat: a vizsgált beiratkozók kétharmadánál nem szerepel a subscriáltak életkora. Így, mivel az adatok mennyisége igen csekély, nem lehet pontos adatokkal szolgálni, csak egyfajta iránymutatást adni, melyik korosztályra a legjellemzőbb a Kollégiumba való beiratkozás. 89 diáknak ismert az anyakönyvekből az életkora, ezek alapján 13 évtől egészen 24 éves korig írtak alá a kollégiumi törvényeknek. A lentebb található táblázat alapján (4. táblázat) a legnagyobb arányban 16 évesen érkeztek a Kollégiumba, szám szerint 31-en, ami az ismert életkorú diákok 1/3-a. A beirat-

³³ Uo. 38.

³⁴ A „görög” szó ebben az időszakban nem egyetlen nemzetiséget jelölt, sokkal inkább a Balkán-félszigetről bejövőkre alkalmazott gyűjtőszó volt.

³⁵ Papp Izabella (1994): Popovics János karcagi görög pap síremléke. In: *Honismeret*, XXII. évf. 4. sz. 37–40.

³⁶ *Intézménytörténeti források*. 1070.

³⁷ Uo. 1094.

³⁸ Bakóczi és Demjén adattára szerint szerb (rác) származásúak voltak, ennek ellenére az anyakönyvekben magyar nemzetiségűként szerepelnek.

³⁹ Papp: i. m. 38.

kozók életkor szerinti megoszlásában a 14–17 éves korú diákok száma kiugróan magas, így ez irányadó lehet. Az e csoportba tartozó beiratkozók összesen 72-en vannak, tehát az ismert korú diákok 80%-át ők adják; minden bizonnyal ez az adat igaz lehet azokra is, akik koráról nem rendelkezünk információval. Érdekes lehet azonban néhány kiugróan alacsony vagy magas életkor is: a legfiatalabb beiratkozó 13, míg a legidősebb 24 évesen subscribált.

4. táblázat. *A vizsgált diákok életkorbeli megoszlása*

Életkor	Karcag	Kisújszállás	Kunmadaras	Kunhegyes	Túrkeve	Összesen
13	0	4	0	0	0	4
14	0	12	0	0	1	13
15	5	9	0	1	0	15
16	4	24	3	0	0	31
17	4	4	0	0	5	13
18	3	3	0	0	0	6
19	1	0	1	0	0	2
21	0	1	0	1	0	2
22	0	0	0	1	0	1
23	0	0	0	1	0	1
24	1	0	0	0	0	1
N. a.	111	38	7	13	9	178
Összesen	129	95	11	17	15	267

Forrás: *Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczy, Demjén adattára alapján.*

A szülő(k) foglalkozása szerinti megoszlás

A diákok vizsgálata során rendkívül fontos szerepet játszik az, hogy milyen társadalmi állapotuk van, így nem elhanyagolható szempont az apa vagy a gyám foglalkozása sem. Sajnos ebben az esetben is csak egy iránymutatást tud adni a nagykun partikulistákról szóló statisztika az adatok csekély mennyisége miatt, mivel a diákok szülei 70%-ának nem ismerjük a foglalkozását.

Az anyakönyvek 84 diák esetén tartalmazták az apa vagy a gyám hivatását, amelyek megoszlását az alább látható táblázatban csoportosított-

tam azok típusa szerint (5. táblázat). A csoportokat a következőképp lehet feloldani: az egyházi tisztséget viselők voltak az *esperesek, prédikátorok, a kántorok*, továbbá az akkor kizárólag egyházi kézben lévő iskolák *tanítói* is. A kerületi méltóság esetén a *nagykun kapitányi* tisztségről beszélhetünk (egyetlen diák iratkozott be nagykun kapitány fiaként, a kisújszállási *Illéssy László* gyermeke, *Sándor*).⁴⁰ *Ezenkívül a különböző városi tisztségviselők is felbukkannak az anyakönyvekben az apa vagy gyám foglalkozásának feltüntetésénél: bírók, kirurgusok, nótáriusok, számvevők, városi tanácsstagok*, illetve egyéb más, meg nem nevezett tisztségek viselői, akiket „*nemesek*”-ként tüntettek fel.

Az apa/gyám társadalmi állapota szerinti megoszlás alapján az ismert hátterű diákok 45%-a közrendű vagy földműves származású, amit alátámaszt Rácz István statisztikája is: az ún. nemtelen származású tanulók az egész Kollégiumra kivetítve túlsúlyba kerültek.⁴¹

5. táblázat. *A szülői foglalkozások megoszlása a nagykun partikulisták esetén*

Társadalmi állapot	Karcag	Kisújszállás	Kunmadaras	Kunhegyes	Túrkeve	Összesen
Egyházi tisztség	2	7	0	0	1	11
Kerületi méltóság	0	1	0	0	0	1
Kézműves, kereskedő, árendás	1	5	0	0	0	5
Közrendű, földműves	7	27	2	2	0	38
Városi méltóság	7	9	2	1	3	22
N. a.	112	40	7	13	11	183
Elhunyt	0	6	0	1	0	7
Összesen	129	95	11	17	15	267

Forrás: *Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczy, Demjén adataira alapján.*

⁴⁰ *Intézménytörténeti források.* 1186.

⁴¹ Rácz: i. m. (1995): 36.

Tógások és nem tógások megoszlása

A Debreceni Református Kollégiumban a diákok belső tagozódását kezdetben csupán az határozta meg, hogy *egyházi* vagy *világi* pályára készültek, ez alapján lehettek az előbbieket *tógások*, utóbbiak pedig *nem tógások*. Az efféle megkülönböztetés egészen Bethlen Gábor kora óta bevett szokás, hiszen első ízben a fejedelem rendelte el a tóga viselését, ennek ellenére rendszeresen csak 1753-tól vezették a tógások nyilvántartását. Ahogyan arra Rácz István rávilágít, a Kollégiumban a tógás diákok mindig túlsúlyt képeztek, ezek a tanulók adták az anyaiskola 93,4%-át 1753 és 1789 között. Bár később a nem tógás diákok aránya megemelkedett, főleg 1800 után, a jogi képzés beindulását követően a tógások ugyanúgy többségben maradtak. Ebből azonban nem lehet levonni azt a következtetést, hogy annyian kerültek volna ki az egyházi pályát választó diákok a Kollégium kötelékéből, ahányan tógások voltak, sőt, Rácz szerint éppen fordított arányosság alakult ki.⁴²

A nagykun partikulisták esetében ugyanez az arány a jellemző. Bár – ahogy az a táblázatban is látszik (6. táblázat) – csak a diákok 17%-a esetén áll rendelkezésre tagozódásra utaló információ, iránymutatóként felhasználhatóak a fennmaradt adatok. Látható ugyanis, hogy a tógások száma majdnem *háromszorosa* a nem tógás diáktársaiknál. Sajnos az anyakönyvek egy esetben sem szolgáltatnak adatokat arról, hogy az ismert tógás vagy nem tógás diákok a kollégiumi tanulmányaikat elvégezve milyen pályán helyezkedtek el, így e tekintetben további kutatások szükségesek más jellegű források felhasználásával.

6. táblázat. *A tógások és nem tógások aránya a vizsgált diákok esetében*

Tagozódás	Karcag	Kisújszállás	Kunmadaras	Kunhegyes	Túrkeve	Összesen
Tógátus	12	16	2	2	2	34
Nem tógátus	4	5	2	0	2	13
N. a.	113	74	7	15	11	220
Összesen	129	95	11	17	15	267

Forrás: *Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczy, Demjén adattára alapján.*

A diákok által vállalt kiküldetések, hivatalok

A debreceni diákok anyaiskolai előmenetelük során 2-3 évre vidéki tanítóságot vállaltak valamelyik partikulában, ez időre megszakították kollégiumi tanulmányaikat. A feladat elvállalása nem volt kötelező, de sokat hozzátett ahhoz, hogy megmaradjon a Kollégium és a partikulák közt lévő hármasság kapcsolat, így egy arra kijelölt és felkért debreceni diák oktatott az anyaiskola fiókintézményeiben. Az adott partikulába *rectorként* (oskolamesterként) vagy *praeceptorként* (segédtanítóként) ment megszábotott díjazásért, melyet külföldi egyetemjárására vagy kollégiumi tanulmányainak folytatására fordíthatott. A rector egy adott helység egyházközsége kérhette a Debreceni Kollégiumtól, a kiválasztott diák pedig csak az anyaiskola jóváhagyásával foglalhatta el a hivatalt. A Debrecenből érkező rector vagy praeceptor a partikulákban is köteles volt a kollégiumi törvényeket betartani, jó magaviseletet tanúsítani és a Kollégium által meghatározott tananyagot átadni, mivel a megbízás lejártakor a helyi prédikátor minősítést küldött a diák tanítói működéséről.⁴³

A rectori vagy praeceptorik kiküldetésekre is érvényesült a gyűrű-elmélet, a legnagyobb arányban a Debrecen környéki partikulákba hívtak az anyaiskolából tanítót, de előfordult, hogy a Felvidékre vagy a Dunántúlra is küldtek ki diákot.

Sajnos a rectorok és praeceptorok kiküldetéséről csak 1767-től 1813-ig áll rendelkezésre forrás,⁴⁴ az előtte és utána lévő időszakról nincs fennmaradt adat, vagy annak mértéke elenyésző. Ez főként azzal a jelenséggel magyarázható, hogy a legtöbb partikula nem dokumentálta megfelelően az érkező debreceni diákot, illetve a fiókintézmény nem kért rendszeresen vagy folyamatosan tanítót. Ezenkívül több vidéki iskolában bevett szokás volt, hogy az adott partikulában egy helybéli, alacsonyabb képzettségű *studiosus* (alsó- vagy középszintű iskolai növendék) vette át a leköszönő rector helyét.⁴⁵

A Nagykunságban alsóbb iskolát végzett diákok esetében a subscribáltak 38%-áról, azaz 102 beiratkozóról állnak rendelkezésre ilyen jellegű adatok, leginkább az előző bekezdésben is említett időszakból, de néhány diák esetén Bakóczi és Demjén adattárai szolgáltatnak pluszinformációkat (7. táblázat). Az ismert adatok fényében kiderül, hogy a rectori hivatal vállalása volt a legnépszerűbb, mivel az nagyságrenddel több fizetséget jelentett a kiküldetést vállalónak; a vizsgált 102 diák 64,7%-a viselt kizárólag rectori hivatalt. Ha az adott esztendőben az összes rectorhívásra kiküldték az arra megfelelőnek tartott tanulót, gyakran praecep-

⁴³ Uo. 171–173.

⁴⁴ Rectorok és praeceptorok kibocsátási jegyzéke. TtREL II. 1. f. 1.k.

⁴⁵ Rác: i. m. (1995): 174.

torságot is vállaltak a diákok, a nagykun partikulisták esetében a vizsgáltak 10,8%-a. 25-en pedig több kiküldetésnek is eleget téve vállaltak rectori és praeceptori hivatalokat egyaránt, ez kis kihagyásokkal történt, és minden bizonnyal a külföldi akadémiajárására gyűjtötték össze az arra szükséges pénzmennyiséget.

7. táblázat. *A vizsgált diákok által vállalt hivatalok, kiküldetések megoszlása*

Vállalt hivatal	Kar-cag	Kisújszál-lás	Kunmada-ras	Kunhe-gyes	Túrke-ve	Össze-sen
Csak rector	34	17	2	6	7	66
Csak praeceptor	5	4	1	0	1	11
Több hivatal	17	7	0	0	1	25
N. a.	73	67	8	11	6	165
Összesen	129	95	11	17	15	267

Forrás: *Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczy, Demjén adataira alapján.*

A vizsgált diákok külföldi egyetemjárása

A Debreceni Református Kollégium akadémiai tagozatai európai viszonylatban nem minősültek egyetemi képzésnek. Ezért a tudását egyetemi szintre fejleszteni kívánó, tudományos fokozatra törekvő kollégiumi diáknak külföldre, Nyugat-Európába kellett mennie, hogy ott megszerezze az akkor legmagasabb szintű tudást. Ezt a már középkorban is meglévő jelenséget nevezzük peregrinációnak.⁴⁶ A legnépszerűbb universitasoknak a német földön lévő Heidelberg, Odera Frankfurt, Jéna és Göttingen, a svájci Zürich, Bern és Basel, illetve a holland Franeker, Groningen, Leiden és Utrecht egyetemei számítottak.⁴⁷

A nyugat-európai képzés azonban rendkívül sok pénzt igényelt a diákoktól, így azok szinte soha nem szereztek tudományos fokozatot, csak néhány hónapig, esetleg évig hallgattak ott előadásokat. A peregrinációhoz tehát szükséges volt a diáknak támogatót szerezni: főként a Coetus, Debrecen városa, illetve egyéni pártfogók segíthették a peregrinust. A

⁴⁶ Györi L.: i. m. 88–89.

⁴⁷ Rác: i. m. (1995): 234–235.

legtöbben azonban az előző pontban leírt módszerhez folyamodtak: 2-3 évre rectoratust vállaltak, hogy az ott szerzett fizetségből finanszírozhassák a külföldi egyetemjárásukat, ezt *academia promotiónak* nevezzük.⁴⁸ Miután visszatértek hazájukba, megbecsült és tanult prédikátorként, vagy tudományos fokozat megszerzése esetén debreceni professorként foglalkhattak el helyüket.

A nagykun alsóbb iskolát elvégző diákok esetében 12 akadémikusról beszélhetünk, akiknek főbb adatai az alábbi táblázatban láthatóak (8. táblázat), ezek közül kilenc *karcagi*, két *kisújszállási* és egy *kunhegyesi* partikulából származó diák. Egy kivételével mindről elmondható, hogy vállalt rectoratust a debreceni diákévei alatt, egy esetben több alkalommal is. A Magyar Királyságba visszatérve kilenc diák prédikátor lett valamilyik településen, ők nem járták végig az egyetemet a tudományos fokozat megszerzéséig. A másik három akadémikusról nincs adat.

A vizsgált diákok körében a legnépszerűbbnek a német egyetemek bizonyultak (9. diagram), négy diák Jénában, kettő Heidelbergben, egy Odera Frankfurtban tanult. Egy akadémikus az utrechti egyetemre iratkozott be, négy diákról pedig csak az akadémiajárás ténye maradt fent („*Academias salutavit.*”), a helység nem. A vizsgált peregrinusok 1780-tól 1801-ig járták az egyetemeket, előtte és utána nincs arról adat, hogy nagykun partikulában végzett debreceni kollégista külföldre ment volna tudásának gyarapítására.

8. táblázat. *A külföldi egyetemet látogató diákok adatai, látogatott egyeteme*

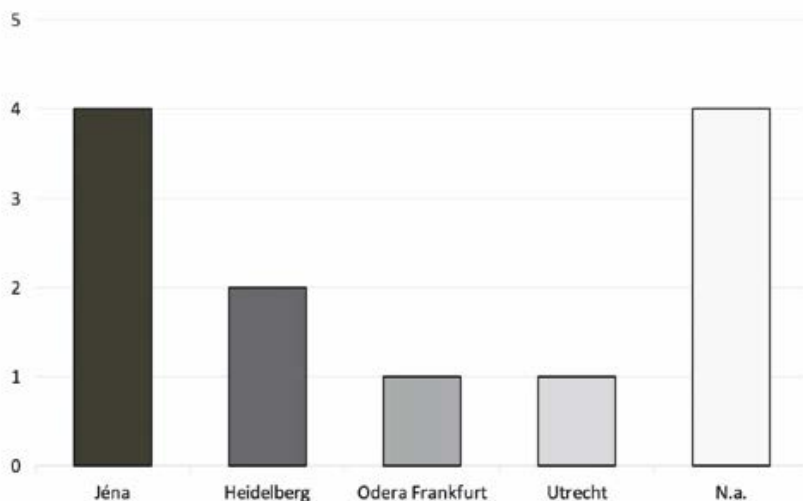
Név	Subscriptio ideje	Alsóbb iskola	Rectori kiküldetés	Későbbi foglalkozás	Akadémia
Balassa László	1769. apr. 27.	Karcag	Szalonta	Prédikátor (Nagyharsány)	Heidelberg, 1780
Geren-dai Pál	1771. apr. 25.	Karcag	Karcag	Prédikátor (Kunhegyes)	Heidelberg, 1783
Füleki András	1772. mai. 1.	Karcag	Királydaróc	N. a.	N. a.
K. Kis András	1775. apr. 27.	Karcag	Madaras	Esperes (Hódmezővásárhely)	Utrecht, 1787
Betze János	1781. apr. 26.	Kisújszállás	Lovasberény	Prédikátor (Bodajk)	N. a.
K. Nagy János	1781. apr. 26.	Karcag	Szalacs	Prédikátor (Püspöki)	N. a.

⁴⁸ Győri L.: i. m. 90.

Név	Subscriptio ideje	Alsóbb iskola	Rectori kiküldetés	Későbbi foglalkozás	Akadémia
Pető Zsigmond	1782. apr. 25.	Kunhegyes	Szentes	Prédikátor (Mikola)	N. a.
Rátzkevi József	1782. apr. 25.	Karcag	Hajdúböszörmény Losonc	Prédikátor (Szentkirálysabadja)	Odera Frankfurt, 1793
Somogyi Ferenc	1783. mai. 2.	Karcag	Nádudvar	Prédikátor (Balkány, Nádudvar)	Jéna, 1794
Szathmári Sámuel	1784. apr. 24.	Karcag	N. a.	N. a.	Jéna, 1801
Bartza Pál	1784. mai. 2.	Kisújszállás	Nánás	N. a.	Jéna, 1797
Soltész Mihály	1788. apr. 18.	Karcag	Bicske	Prédikátor (Tiszabura, Tiszasas)	Jéna, 1796

Forrás: Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczy, Demjén adattára alapján.

9. diagram. *A vizsgált diákok által látogatott nyugat-európai egyetemek megoszlása*

Forrás: Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczy, Demjén adattára alapján.

A diákok Kollégium utáni foglalkozása

Bár a Debreceni Református Kollégium fő profilja kétségkívül a teológiai képzés volt, ahogyan Rácz István is írja az 1817-es Tudományos Gyűjtemény alapján: „*vagy prédikátorokat nevelnek, vagy külső hivatalokra készítének embereket vagy polgárok formálódnak*”.⁴⁹ Felsőfokú képzést valóban csak a prédikátorok nyerhettek (és 1800 után a jogászok), de a magyar hivatalnokréteget – főként a Tiszántúlon – ugyancsak a debreceni Kollégium nevelte ki, egyfajta alapot adva egy másik hazai vagy külföldi intézményben való tanuláshoz: a katonai, mérnöki és orvosi képzés ugyanis hiányzott a Kollégium repertoárjából.⁵⁰

A vizsgált diákok esetén sajnos 79%-ban nem ismerjük a későbbi foglalkozásra vonatkozó adatokat, azonban az anyakönyvek által szerepeltetett 56 eset alapján egy iránymutató statisztika készíthető. A foglalkozásokat csoportba rendezve (10. táblázat) három egység alakult ki. Az egyházi tisztséget viselők voltak az *esperesek, prédikátorok*, illetve a *kántorok*. A hivatalnoki tisztségek csoportjába a *nótárius, ügyvéd*, valamint *patvarista* tartoznak, illetve ebbe a csoportba tettem az *orvosdoktorokat* is, mivel együtt ők adták a települések világi értelmiségi rétegét. Ezenkívül olyan egyéb foglalkozásokat űzők lettek a nagykun partikulisták-ból, mint földműves, házi nevelő, illetve rézmetsző (az országszerte híres *Karacs Ferenc* a karcagi partikulában végezte el középfokú tanulmányait⁵¹). A vizsgált diákok közül az egyházi hivatal választása volt a legjellemzőbb: az ismert foglalkozású beiratkozók 67,8%-a esperes, prédikátor vagy kántor lett. Ezt a hivatalnoki és orvosdoktori pályát választók csoportja követte, az ismert adatok fényében ez a vizsgáltak 26,7%-a. Igaz tehát az állítás, hogy a Kollégium képezte ki főként a diákjai közül az egyháziakat és a hivatalnokokat, azaz a Magyar Királyság értelmiségi rétegét a vizsgáltak esetén is.

10. táblázat. *A vizsgált diákok későbbi foglalkozása szerinti táblázatos megoszlás*

Foglalkozás típusa	Karcag	Kisújszállás	Kunmadaras	Kunhegyes	Túrkeve	Összesen
Egyházi hivatal	28	8	1	1	0	38
Hivatalnok, orvosdoktor	10	3	1	0	1	15

⁴⁹ Rácz: i. m. (1995): 50.

⁵⁰ Uo. 51.

⁵¹ *Intézménytörténeti források*. 696.

Foglalkozás típusa	Karcag	Kisújszállás	Kunmadaras	Kunhegyes	Túrkeve	Össze- sen
Egyéb	2	1	0	0	0	2
N. a.	89	83	9	16	14	211
Kontroll	129	95	11	17	15	267

Forrás: Saját szerkesztés az Intézménytörténeti források [2013] és Bakóczi, Demjén adattára alapján.

Összegzés, értékelés és javaslatok

A kutatásom célja volt bemutatni a történelmi Nagykunság öt vizsgált településén alsóbb iskolát elvégző, a debreceni Kollégium anyakönyvébe beiratkozó diákságot a rendelkezésre álló, 1750-től 1850-ig terjedő levéltári és könyvtári források segítségével. A tanulmány ezzel párhuzamosan egy statisztikai áttekintést kíván nyújtani a vizsgált diákokról gyűjtött adatokból, és igyekszik a bemutatást számszerű adatokkal, diagramokkal, táblázatokkal segíteni. A kutatás elején megfogalmazott két kérdésre, miszerint a Nagykunság hogyan vett részt a Debreceni Református Kollégium oktatási rendszerében, illetve hogy az alsóbb iskolájukat elvégző diákokra milyen hatást fejtett ki a Debreceni Kollégium, kellő választ nyújthatnak a tanulmány kimutatásai, számadatai.

A hipotézisek, amelyek szerint a nagykunsági partikulák egyfajta tehermentesítő tanítási egység szerepet töltek be a Debreceni Református Kollégium vérkeringésében, illetve hogy a Debreceni Református Kollégium képzett értelmiségieket nevelt a nagykun partikulistákból akár akadémiai színvonalon is, elegendő alátámasztást nyertek. Néhány pontban azonban a tanulmány további kutatásokat igényel, mivel felmerültek olyan kérdések is, melyekre az anyakönyvi adatok hiányában nem válaszol jelen írás, így más jellegű forrásokat is be kell vonni egy későbbi, lehetséges kutatásba.

A fentebb megvizsgált adatokat összevetve azonban kijelenthető, hogy a nagykunsági partikulák szignifikáns részét adják a Debreceni Református Kollégium partikuláris oktatási rendszere által alkotott egésznek.